

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ
ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»**

Кафедра вокально-хорової підготовки

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ВОКАЛЬНО-ХОРЕМЕЙСТЕРСЬКА ПІДГОТОВКА»**

для здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським)

рівнем другого року навчання зі спеціальності

014 Середня освіта (Музичне мистецтво)

Рекомендовано до друку вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(протокол № 16 від 29 травня 2025 р.)

Рецензенти:

Лобода Лариса Миколаївна – кандидат мистецтвознавства, декан вокально-хорового та теоретичного факультету, професор кафедри сольного співу Одеської національної музичної академії імені А. Нежданової (м. Одеса).

Толстова Наталія Михайлівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри вокально-хорової підготовки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса).

Укладач: Немченко К.В. кандидат мистецтвознавства, старший викладач кафедри вокально-хорової підготовки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса).

Методичні рекомендації до організації самостійної роботи з навчальної дисципліни «Вокально-хормейстерська підготовка» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня другого року навчання за спеціальністю 014 Середня освіта (Музичне мистецтво) : методичні рекомендації Одеса : Університет Ушинського, 2025. 60 с.

Методичні рекомендації до організації самостійної роботи з навчальної дисципліни «Вокально-хормейстерська підготовка» містять: загальну інформацію про навчальну дисципліну, теми практичного курсу, питання самостійної роботи, самоперевірки, теми індивідуальних навчально-творчих завдань.

ЗМІСТ

1. МЕТА І ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ.....	3
2. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	4
3. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЩОДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗА ЗМІСТОМ ДИСЦИПЛІНИ.....	9
4. ІНДИВІДУАЛЬНЕ НАВЧАЛЬНО-ТВОРЧЕ ЗАВДАННЯ.....	48
5. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ.....	49
6. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ	57

1. МЕТА І ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Метою дисципліни «Вокально-хормейстерська підготовка» є розвиток когнітивних здібностей майбутніх учителів музичного мистецтва та формування практичних навичок з аналітично-інтерпретаційної та художньо-виконавської роботи над вокальними і хоровими творами. Підготовка фахівців до здійснення вокально-хорової роботи в загальноосвітніх, позашкільних і навчально-виховних мистецьких закладах.

Очікувані результати навчання дисципліни

Знати:

- вокальні та хорові твори композиторів різних епох, репертуар, різноманітний за ідейно-художнім змістом та музично-стилістичними особливостями;
- музикознавчу та педагогічну інформацію, необхідну для створення художньо- педагогічних і виконавських інтерпретацій творів різних стилів;
- основні правила вокального сольного та хорового співу;
- напрямки та зміст музично-аналітичної роботи над вокальними та хоровими творами;
- зміст організаційно-репетиційної, виховної та просвітницької діяльності вчителя вокалу та хормейстера;
- складові музично-виконавської культури вокаліста та диригента;
- критерії оцінювання результатів навчання учнів у сольному та хоровому співі.

Уміти:

- володіти технічними та артистичними навичками сольного та хорового співу;
- здійснювати слуховий аналіз сольного вокального та хорового співу;
- опрацьовувати педагогічну та музикознавчу інформацію для створення та презентації власних художньо-педагогічних і виконавських інтерпретацій;
- розробляти і творчо опрацьовувати мистецько-педагогічні концепції;

- здійснювати виконавську інтерпретацію музичних творів;
- поширювати творчі задуми та реалізовувати їх у мистецько-педагогічній, позашкільній та просвітницькій діяльності;
- проявляти артистизм та високий рівень музично-професійної культури у власній виконавській діяльності.

2. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Тема заняття	Кількість годин
	3 семестр	
	Змістовий модуль 1. Базові навички вокальної та хормейстерської діяльності	
1	Постановка диригентського апарату. Вправи щодо вивільнення вокально-фонаційних і рухово-диригентських м'язових груп. Вправи (розспів) на уточнення вокальних даних виявлення природного тембру співака.	4
2	Зоровий, м'язовий та слуховий контроль, м'язово-слухові уявлення, відчуття при виконанні вокальних та диригентських вправ..	4
3	Вправи на активізацію стану зосередженості, вокально-слухового і м'язового самоконтролю, оволодіння різними способами фонаційного вдиху і видиху Вокальне звукоутворення, імпеданс, типи дихання, вокальна артикуляція (орфоепія).	4
4	Складові частини диригентського жесту. Формування відчуття «опори» в диригентських жестах. Ознайомлення диригентською схемою в розмірі 2/4. Опанування техніки аутфакту до різних метричних долей. Координація диригентських рухів із вокалізацією мелодії.	4
5	Опрацювання вокальних народно-пісенних творів з обмеженим діапазоном мелодії та невеликих за обсягом хорових творів гомофонно-гармонічного складу у розмірі 2/4, 3/4, 4/4. Ознайомлення з музичною, вокальною та хорознавчою термінологією. Вокальні вправи для учнів молодших класів.	2

6	Інтонаційні вправи на формування навичок різного звуковедення. Вокально-артикуляційні вправи на різні голосні і склади, їх транспонування у розспіву.Опрацювання пісенних мелодій у дво-, три-, чотиридольних розмірах із зіставленням різноманітних типів звуковедення: legato, marcato; non legato, staccato.	4
7	Аналіз твору (вокального, хорового, шкільного пісенного репертуару), визначення характеру і способів його виконавського відтворення за допомогою відповідного звуковедення у співі й диригуванні. Застосування у співі та диригуванні творів на у розмірах 2/4 ,3/4, 4/4 у повільному темпі.	4
8	Відпрацювання почуття зміни динаміки, руху в різних темпах, на ферматах, відтворення різних штрихів у сольному співі й диригентських жестах на матеріалі інтонаційних і диригентсько-технічних вправ. Координація жестових рухів між виконанням пісенної мелодії / хорового твору та партії акомпанементу	4
9	Виконання вокального твору та голосів хорової партитури а cappella . Аналіз виконання у співі й диригуванні пісенного твору/обробки народної пісні куплетної форми у 2-3-голосному викладі, шкільного пісенного репертуару. Визначення міри контрасту між частинами твору; способів урізноманітнення характеру виконання різних куплетів. Диригування творами хорального складу, гомофонно-гармонічної фактури та з програми шкільного пісенного репертуару.	4
Всього за 3 семестр:		34
4 семестр		
Змістовий модуль 2. Основи художньо-інтерпретаційного аналізу вокального та хорового твору		
1	Фразування, опорний звук в мотиві, опорні слова у поетичному реченні, кульмінації в структурних елементах твору. Планування і виявлення кульмінацій у кожному структурному елементі твору, супідрядності часткових кульмінацій та відтворенню головної кульмінації. Сольфеджування і вокалізація у розучуванні вокальних і хорових творів. Навички безшумного взяття і зняття дихання у сольному співі, «ланцюгового» дихання у хоровому співі.	4
2	Формування навичок показу ауфтактів на початок	4

	вступів та на зняття звуку на різних долях такту. Показ ланцюгового типу дихання у диригентському жесті. Диригування й спів партій у 2-о-, 3-и - та 4-риголосному творі з хоральною фактурою. Виконання акомпанементу до вокального твору (у полегшеній фактурі) і хорових партитур на інструменті. Опанування вокального та хорознавчого тезауруса.	
3	Опрацювання ритмових малюнків із пунктирними ритмами, синкопами у мовленнєвих формах, розспіву й інтонаційних вправах. Формування навичок їх виконання у вокальних творах, при виконанні хорових партій; вміння відображати особливості ритмового малюнку твору в диригентських жестах	4
4	Диригування дво-, три- та чотириголосними творами гомофонно-гармонічного складу з показом вступів та зняття голосів на різні метричні долі. Вміння виділяти окрему партію під час диригування. Часткове оволодіння одно-, двоелементними хормейстерськими навичками	4
5	Характеристика та аналіз і стилю, жанру, інтонаційної й композиційної структури твору, засобів виконавської виразності. Опрацювання вербального тексту твору. Виявлення емоційного, художньо-образного та інтонаційного співвідношення між куплетом і приспівом у вокальних / хорових творах. Формування двоелементних хормейстерських навичок для розучування творів із школярами.	4
6	Сольфеджування, вокалізація мелодії/хорових партій, їх виконання з текстом. Розроблення інтерпретаційного плану творів одночастинної та куплетної форми. Спів, диригування – з відтворенням динаміки розвитку художнього образу творів. Формування трьохелементних хормейстерських навичок для розучування творів із школярами	4
7	Робота над партитурами хорового твору та твором з шкільного пісенного репертуару. Зміст та алгоритм самостійної роботи над партитурою на різних етапах: вокальному, інструментальному, аналітичному та диригентському Аналіз твору (історичний; жанрово-стилістичний; ідейно-смысловий; : сюжетно-тематичний; поетичний; музично-теоретичний; вокально-хоровий; виконавський).	4

8	Становлення виконавського задуму. Здійснення художньо-інтерпретаційного аналізу вокального та хорового твору. Виконання пісень з шкільного репертуару, вокального твору / хорових партій а capella одночасно з диригентським жестом.	2
9	Засоби диригентської виразності. Виконання твору подумки, з опорою на розроблений виконавський план та внутрішні слухові уявлення Відтворення виконавського задуму. Диригентська етика. Робота над якістю співу та диригування. Художньо-виконавська презентація підготовленого репертуару	4
	Всього за 4 семестр:	34
	ВСЬОГО ГОДИН:	68

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Форма контролю
		Денна форма	
3 семестр			
1.	Ознайомлення з музично-методичною професійною літературою та її аналіз. Робота з медійними джерелами інформації.	8	Усне опитування. Слуховий аналіз. Відеозапис. Бесіда. Індивідуальна перевірка практичних завдань.
2.	Самостійний добір пісенного репертуару для учнів молодших класів. Розучування вокального твору, відпрацювання технічного навичок вокального та диригентського виконання, робота над художнім образом.	10	
3.	Відпрацювання вокально-фонаційних навичок у виконанні пісенного шкільного репертуару та вокальних творів. Засвоєння музично-вокального	16	

	та диригентсько-хормейстерського тезауруса.		Академзвіт
4.	Робота над технікою виконання одно, - двоелементних хормейстерських прийомів. Відпрацювання художньо-виразного їх виконання.	12	
	Всього за 3 семестр	46	
4 семестр			
5.	Здійснення різних видів контролю, вокально-слухового і м'язового самоконтролю при виконанні вокальних і диригентських вправ. Порівняльний слуховий та візуальний їх аналіз.	10	Відеозапис. Слуховий аналіз. Бесіда. Індивідуальна перевірка практичних завдань.
6.	Визначення навчальних та педагогічних завдань у вокальних творах та з шкільного пісенного репертуару. Їх відтворення у самостійній вокальному та диригентському виконанні. Запис на відео та самоаналіз.	10	
7.	Робота над технікою виконання одно, - дво- та триелементних хормейстерських прийомів, виразністю мануальної техніки та вокального виконання. Самостійний слуховий аналіз вокально-хорового твору, робота над артикуляцією, фразуванням, динамікою, виразністю виконання.	12	
8.	Робота над елементами художньої виразності у вокально-хорових, пісенних шкільних творах, втіленням художньо-образного змісту твору та артистичністю сценічного їх вокального та диригентського	14	Екзамен

	виконання.		
	Всього за 4 семестр	46	
	ВСЬОГО ГОДИН	92	

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЩОДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗА ЗМІСТОМ ДИСЦИПЛІНИ

Для самостійної роботи з дисципліни «Вокально-хормейстерська підготовка» передбачено 92 години теоретичної та практичної підготовки, яка передбачає уміння працювати з науково-інформаційними джерелами, аналізувати і застосовувати в практичній діяльності набуті теоретичні знання.

Підготовка до виконання вокального або хорового твору передбачає постановку голосового та диригентського апарату, вдосконалення зорового, м'язового та слухового контролю, м'язово-слухового уявлення, правильного відчуття при виконанні вокальних та диригентських вправ, постанови співацького дихання, відчуття «опори» звуку, як для вокальних, так і для диригентських завдань, свідомого підходу до вибору виконуваного навчального репертуару. А також активізації та концентрації уваги, удосконалення роботи артикуляційного апарату як для співу, так і для хормейстерської діяльності.

Підвищенню ефективності освоєння вокально-диригентського репертуару сприятиме дотримання певної послідовності етапів в роботі:

1. Підготовчий етап. Уважне ознайомлення з твором та головними рисами музичної епохи, співвідношенням літературного тексту та його інтонаційно-музичним втіленням композитором, аналіз головних засобів музичної мови – мелодії, гармонії, ладу, ритму, форми твору, засобів музичної виразності, виявлення технічних труднощів. У роботі з твором на іноземній мові важливим є детальне ознайомлення з його перекладом: як під-

строковим, так і літературним. До підготовки відносимо і прослуховування твору у виконанні різних виконавців.

2. Головний етап – практична робота над музичним твором, що вимагає уваги до виявлення й втілення його структурних, ритмічних, інтонаційних, гармонійних особливостей. Слід також зосередити увагу й на поетичному тексті: звертати увагу на сенс слів, фраз, на емоційні відтінки мови, які виражені розділовими знаками, наголосом, акцентами, інтонаційними паузами, динамікою у вираженні кульмінації.

В розучуванні твору на іноземній мові особлива увага надається підстроковому перекладу на українську мову, а також артикуляційній техніці, яка суттєво відрізняється від артикуляції в рідній мові. Оволодіння технікою співу на іноземній мові вимагає знання основ орфоепії та усвідомлення особливостей у вимові, що допоможе у відтворенні справжнього емоційного навантаження співу.

Слід також звернути увагу на змістовний аналіз, виявити особливості пунктуації, яка несе в собі художню та логіко-граматичну функцію. Все це допоможе виконавцю вірно вибрати засоби інтерпретаційно-інтонаційного характеру (засоби агогіки, ступінь яскравості наголосу, особливості динамічного розгортання твору, особливості інтонування фраз, що відрізняються в залежності від комунікативної установи – питальної, окличної, оповідної). З точки зору хорового твору розібрати кожен партію окремо і також провести всебічний аналіз.

3. Етап втілення художнього образу

У цей період доцільним є випробовування різних варіантів інтерпретації твору, його виконання у різних темпах, з різною мірою вираження динаміки кульмінацій, особливостей фразування мотивів тощо. Важливо, щоб студент самостійно оцінював отримані результати та включався у виконавсько-пошукову діяльність, виходячи з завдання відповідності свого виконання стилю й художньому задуму автора.

ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Ознайомлення з музично-методичною професійною літературою та її аналіз. Робота з медійними джерелами інформації.

Нагальною потребою навчального процесу у вищому навчальному закладі є підготовка спеціалістів до практичної діяльності в якості хормейстерів, викладачів вокалу, диригування у вищих навчальних закладах, вчителів музики загальноосвітніх навчальних закладів, а також розширення теоретичних і методичних уявлень здобувачів освіти про способи здійснення вокально-хормейстерської педагогічної діяльності з урахуванням інновацій у сфері музичної освіти, становлення індивідуального стилю вокально-педагогічної діяльності.

Розробка основних теоретичних і методичних положень щодо викладання вокалу має тривалу історію, що відображена у працях вітчизняних і зарубіжних вчених. Допомогти здобувачам освіти, майбутнім викладачам у пізнанні основних позицій щодо будови голосового апарату, організації дихання, звукоутворення, особливостей роботи з дитячими голосами, а також принципів підбору вокально-педагогічного репертуару, з технікою диригування, особливостями хормейстерської діяльності є мета самостійної роботи під керівництвом наставника.

Для самостійного ознайомлення та аналізу пропонується наступні статті та навчально-методична література:

1. Агін М. Розвиток вокальної техніки. Методика викладання вокалу. Навчальний посібник. Хрестоматія. К., Ліра-К, 2024. С.121-131.
2. Каретко М. Історичні і теоретичні аспекти професійної вокальної підготовки. Методика викладання вокалу. Навчальний посібник. Хрестоматія. К., Ліра-К, 2024. С. 34-40.
3. Коломієць Л. Хорознавство та методика роботи з хором. К., 2008. 11 с.

4. Мережко Ю. В., Киченко Т. О. Формування навичок самостійної роботи майбутніх учителів музичного мистецтва на заняттях з постановки голосу. К., Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти, Вип. 26, 2019.
5. Чернов Д. Особливість проходження мутаційного періоду у хлопчиків, що навчаються співати. Методика викладання вокалу. Навчальний посібник. Хрестоматія. К., Ліра-К, 2024. С.105-110.

Також дуже сприятливим для самостійного опрацювання є робота з медійними джерелами інформації, тобто Ютуб, соцмережі, спеціалізовані сайти. Наприклад, ось приблизний список запропонованих джерел:

<https://udu.edu.ua/> - Український державний університет ім. Михайла Драгоманова.

<https://www.pdpu.edu.ua/> - ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського»

<https://vseosvita.ua/> Всеосвіта.

<https://www.instagram.com/vseosvita/> - Національна освітня платформа.

<https://www.youtube.com/@vseosvita>

<https://osvita.diia.gov.ua/> - Дія. Освіта.

https://www.facebook.com/ukrnotes.in.ua/?locale=ru_RU – нотний архів на Фейсбуці

<https://www.facebook.com/groups/1041306953926401/posts/1398051828251910/> - Твори українських композиторів

<https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=dM4FhUOP9QI> - хор імені Григорія Верьовки

Питання для самоконтролю

1. Для чого потрібно опрацювати музично-методичну літературу і зробити її аналіз?
2. Як медійні джерела допомагають у навчанні музичному мистецтву?

3. Які літературні джерела допомогли в розумінні вироблення практичних навичок?

2. Самостійний добір пісенного репертуару для учнів молодших класів. Розучування вокального твору, відпрацювання технічного навичок вокального та диригентського виконання, робота над художнім образом.

Орієнтованість сучасної музичної педагогіки на формування творчого потенціалу й духовний розвиток особистості обумовлює нові завдання змісту мистецької освіти дітей та молоді. У цьому контексті проблема художньої цінності музично-виховного матеріалу, критерії відбору дитячого репертуару набувають особливої ваги. Пісенний репертуар є одним з вирішальних моментів при роботі над розвитком музичної культури, вокально-технічних прийомів, хормейстерських навичок. Вірно підібраний музичний матеріал сприяє розвитку, не вірний буде його гальмувати. Тому так важливо вдумливо підбирати репертуар, враховуючи всі можливі особливості, що до віку, ступеню розвитку вокальної техніки, музичної культури, загальноосвітніх компонент, смаків та інтересів колективу, можливостей голосів, складу (хлопчики, дівчата, змішаний склад) тощо.

Учитель має розвивати в учнів розуміння музичного мистецтва, відкривати їм світ добра й краси, відображений у музичних творах, допомогти пізнати в музиці животворне джерело людських почуттів і переживань, навчити захоплюватись неповторністю музичних творів – чи буде це соната Моцарта, чи ноктюрн Шопена, чи народна пісня. Великого значення у цьому процесі набуває вміння і цілеспрямована музично-освітня робота вчителя, який має орієнтувати учнів на осмислення інтонаційно-пластичних витоків музики, самостійну інтерпретацію художнього світу твору. Він повинен стимулювати творчість, фантазію своїх учнів. Вчити їх мислити, пізнавати природу музики, її виразну силу і взаємозв'язок із навколишнім життям.

Для молодшого шкільного віку існують орієнтовні збірки творів:

1. Даруйте людям радість. Хорові твори для дітей різного віку.
<https://clipka.ua/knyhy/uchbova-literatura/metodychna-literatura/horovi-tvory-dlya-ditej-riznoho-viku-darujte-lyudyam-radist>
2. Брюзгіна Г. Веселка. Пісні для дітей молодшого шкільного віку. Навчально-методичний посібник. Ніжин, НДУ ім. М. Гоголя, 2015. 112 с.
3. Зеленецька І. Співають діти. Пісні та хори. Репертуар для молодшого та середнього шкільного віку. Кам'янець-Подільський, Абетка, 2010. 180 с.
4. Зеленецька І. Хорові твори українських композиторів для жіночого та дитячого хору. Кам'янець-Подільський, Абетка, 2013. 156 с.
5. Мафтуляк М. Пори року. Вокально-хорові твори для дітей шкільного віку. Тернопіль, Богдан, 2013. 40 с.
6. Муравський П. Тарас Шевченко. Пісенний «Кобзар». Хорова Шевченкіана. Вибране з Зібрання хорових творів у семи томах. К., ТОВ «Фірма «ІНКООС», 2020. 352 с.
7. Кобільник Л. Співай школярику: вокальні та хорові твори для дітей. Дрогобич, Посвіт, 2019. 60 с.

При роботі над розучуванням творів шкільного репертуару використовуються різні методи: (на слух, з використанням графічного запису, з опорою на нотний запис, сольфеджуючи за допомогою різних знаків, прийнятих у ладовій сольмізації. Більшість пісень в молодших класах розучують на слух, коли діти повторюють фрази за вчителем. Цей метод актуальний в роботі з учнями початкової школи, у яких ще не розвинені певні музичні та вокальні здібності. Для запам'ятовування мелодії, необхідно повторити її з дітьми декілька разів. Але, щоб не викликати байдужості до пісні, кожне повторення повинно бути урізноманітненим!

Шляхи розучування творів у кожному хоровому колективі можуть

бути різними, але основні принципи їх розучування залишаються завжди загальними. Головний з них – єдність художніх і технічних прийомів.

Знайомство співаків з твором, призначеним для виучування, може бути організоване по-різному. Одні хормейстери програють його на інструменті й проспівують основну мелодію; інші дають прослухати його в записі. Треті вважають достатнім розповісти про образ твору, повідомити про особливості творчості композитора, який його написав.

У дитячому й дорослому аматорському хорі, учасники якого не мають можливості систематично вивчати нотну грамоту, виучування твору відбувається «з голосу», тобто шляхом повторення хором або групою хору невеликих музичних фраз після безпосереднього проспівування їх хормейстером. Такий спосіб освоєння репертуару вкрай обмежений, він сковує технічний і творчий ріст колективу, унеможлиблює вивчення цікавих і більш складних хорових творів. Загальним для всіх хорів повинне бути правило: будь-який твір слід вивчати по нотах.

У вокальній роботі треба дотримуватися наступних принципів:

1. Головним методом вокальної роботи є усне пояснення і показ вчителя і кращих дітей. Показ дітей часто є найбільш ефективним:

а) не передражнювати дітей, демонструвати їм правильний спів. Всю роботу вести в спокійній і доброзичливій обстановці;

2. Головним критерієм у заняттях є якість звуку і свобода при співі.

3. Співоча робота повинна бути пов'язана з музичним розвитком особистості дитини.

4. Працювати без квапливості, критерій - не кількість, а якість вивченого.

5. На кожному уроці необхідно повторювати вивчений матеріал. Повторення - фундамент для подальшої роботи, дозволяє отримувати задоволення від процесу співу.

В результаті вивчення творів шкільного репертуару студент повинен оволодіти наступними компетентностями:

1. Самостійне оволодіння пісенним репертуаром та його творчою інтерпретацією: аранжування, гармонізація, транспонування, написання нескладного супроводу.

2. Моделювання окремих видів вокально-хорової діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва на уроці: розспівування, розучування пісні, втілення художнього задуму та ін.

3. Збагачення пісенного репертуару студента спеціальності музичне мистецтво оригінальними обробками українських народних пісень, творами сучасних українських композиторів, місцевих авторів.

4. Знання робочого діапазону дитячого голосу, вікових та психофізіологічних особливостей молодших школярів.

5. Методику постановки голосу у дітей молодшого шкільного віку (особливості дитячого голосового апарату та охорона голосу).

6. Обробити, аранжувати нескладні українські народні пісні на 2-3 голоси для виконання шкільним хоровим колективом або (вокальним ансамблем).

7. Володіти груповими та індивідуальними методами вокально-хорової роботи під час розучування шкільної пісні.

8. Одночасно співати, диригувати та грати мелодію пісні, що вивчається, показувати ауфтаки, зняття, витримані звуки, фермати; графічно відображати рух мелодію пісні.

9. Виконувати декілька видів акомпанементу під час власного виконання пісні шкільного репертуару.

10. Створити власні оригінальні вправи для розспівування, невеликі оригінальні пісні на вірші сучасних поетів або власні тексти.

11. Досконало знати специфіку психології молодших школярів, володіти лекторськими та організаторськими компетентностями керування музично-пізнавальною діяльністю учнів

Питання для самоконтролю:

1. Які твори підбирають молодшому шкільному віку? Чим обґрунтовано

саме такий вибір?

2. Якими компетентностями повинен оволодіти здобувач освіти в результаті вивчення творів шкільного репертуару?
3. Виберіть з наведеного списку музичної літератури два твори з шкільного репертуару та зробіть повний план розучування твору з дитячим колективом.

3. Відпрацювання вокально-фонаційних навичок у виконанні пісенного шкільного репертуару та вокальних творів. Засвоєння музично-вокального та диригентсько-хормейстерського тезауруса.

Методика розучування шкільних пісень з дітьми початкової школи має свої особливості та певні труднощі, які необхідно долати, а саме: нерозвиненість музичних здібностей і голосового апарату, невміння дітей співати. Крім навчальних завдань – (вірно брати дихання, формування співацького звуку, виразне виконання, розвиток музичних здібностей, тощо), учитель повинен вирішувати і виховні – (викликати емоційний відгук, формувати естетичне ставлення до пісні, розвивати інтерес до співу і взагалі, до музичного мистецтва). Успіх роботи над піснею залежить від того, як учитель розуміє сутність і мету даної роботи, наскільки сам захоплений нею, відчуває красу пісні.

Відібраний музичний матеріал впливає на голосовий апарат цілісно, визначаючи вимоги щодо характеру звуку, особливості звуковедення і засобів художньої виразності, а спеціально дібраний вокальний репертуар сприяє комплексному формуванню вокально-технічних і художніх навичок. І навпаки, володіння відповідними вокально-технічними навичками кожного з учасників хору перетворює хоровий колектив у міцний, монолітний музичний інструмент, спроможний здійснювати дуже складні технічні й художні завдання.

Вивчення різних технічних прийомів та вироблення на їх основі

постійних технічних навичок у хоровому колективі і становить предмет хорової техніки.

Основними вокально-фонаційними навичками при виконанні пісенного шкільного репертуару та вокальних творів є: дихання, звукоутворення, інтонація і стрій, дикція.

Основою співу є **дихання**. Вдих (або вдихання) має підготувати процес співу, а видих (або видихання) є моментом, з якого починається самий спів. Вдих важливий так само, як важливий видих, бо останній цілком залежить від правильно зробленого вдиху. Диригент хору повинен пильно стежити за тим, щоб вдих був швидкий або помірний і робився, якщо треба, одночасно всім хоровим колективом, а також його окремими групами або голосовими партіями. Видих завжди має бути значно подовжений, але також підпорядкований у кожному окремому випадку бажаній довготі.

Диригент хору у своїй роботі повинен користуватися нижньореберне-діафрагматичним диханням, як найбільш раціональним і зручним для хорового співу. Крім того переваги цього типу дихання сприяють утворенню в хоровому колективі потрібної звукової природності, тривалості й рівності.

Потрібно в розспівування хору включати вправи для вироблення співацького дихання. Технічний прийом зведений до того, щоб коли диригент підіймає руку, зупиняє її в точці «увага» і наступним рухом показує хоровому колективу або окремим групам чи партіям взяття дихання (момент вдиху); хоровий колектив на мить затримує дихання, утворюючи потрібний тиск повітря на зв'язки і повинен разом з наступним рухом руки диригента вниз відтворити звук (момент видиху). Це стосується початку співу з сильної долі такту. При певному тренуванні можна привчити хоровий колектив досить точно робити потрібні вступи з правильним вдихом і видихом.

Починати треба з освоєння співочої установки. Вчитель повинен все показати, а потім виправити у дітей помилки в посадці: спина пряма, голова не опущена, руки спокійно лежать на колінах. Учням необхідно пояснити

1. ВЕСНА (Ой збирались дівоньки)

Твір 39, №1 (2015)

Сергій Ярунський

Animato (♩ = 108-112) *a tempo*

Soprano *f* Be - - - - сна .

Mezzo *f* Be - - - - сна .

Alto *f* Be - - - - сна .

Техніка **вироблення дихання** в хоровому колективі має величезне значення і робота по розширенню її може бути в двох напрямках: по виробленню загального, або повного хорового дихання і по лінії вироблення безперервного, або ланцюгового, хорового дихання. Щоб загальне хорове дихання було «завжди на місці» диригент хору мусить зробити в партитурі й в голосових партіях відповідні позначення, керуючись при цьому логічною музичною і словесною побудовою. Безперервне, або ланцюгове дихання, є серйозною технічною трудностю і досягається шляхом відповідного тренування й дозволяє виконувати дуже довгі музичні фрази або речення.

Звукоутворення. Місце утворення звука є гортань. Докладно з анатомічною будовою, функціями і шляхами покращення процесу звукоутворення можна самостійно зі спеціальної літератури та інтернет-ресурсів. Наприклад:

- Можайкіна Н. Методика викладання вокалу. К., 2024. С. 40 – 63, 153-170.
- <https://electrolarynx.com.ua/uk/vidnovlennya-golosu/golosoutvorenniya/>
- https://www.youtube.com/watch?v=mzaU_zQJsqM
- <https://vseosvita.ua/library/prezentatsiia-na-temu-zvukoutvorennia-657843.html>

Інтонація (точне і впевнене відтворення висоти звуку голосом) і **стрій** (висота звуку відносно системи звуків (тонів) та співвідношення окремих голосів і окремих партій) в хорі є одними з найголовніших хорових елементів, які тісно пов'язані між собою і супроводять один одного. Чистота інтонації в окремих голосах і окремих групах хору може бути вироблена самостійно, без зіткнення з розумінням строю, але стрій хору без обов'язкової наявності чистої інтонації існувати не може.

Чиста інтонація в хорі створює стійку і впевнену методичну лінію засновує мелодичний (горизонтальний) стрій. Стрій у хорі, в широкому розумінні, є явищем, основою якого служить залежність складових частин однієї або декількох інтонаційних ліній, що звучать одночасно. Такий стрій визначає гармонічну лінію і створює в хорі гармонічний (вертикальний) стрій.

Дикція. Має також важливе значення як для полегшення роботи над диханням та процесом звукоутворення, так і за для того, щоб донести смисл виконуваного твору до слухача. Художньо вироблена дикція прикрашає хоровий спів, надаючи йому багатих відтінків «звуконюансів».

Динаміка, тобто розподіл сили звуку. Отже, розподілити силу звуку і правильно нею розпорядитися – одне із завдань диригента хору. Це завдання може бути виконано, головним чином, на старанно продуманому і технічно виробленому зіставлені звукових контрастів: *piano*, *forte*, *crescendo*, *diminuendo*.

Перший етап вивчення студентом хорового твору розпочинається з ознайомлення з його нотним текстом – партитурою.

Робота з втілення музичного змісту хорового твору засобами мануальної техніки включає етапи: відпрацювання м'язової свободи, розкутості рухів, гнучкості рук, графічної чіткої лінії в рухах; оволодіння прийомами показу метричних схем, аутфакту, ритму, динаміки, зміни темпу, штрихів та ін. Результатом засвоєння техніки диригування здобувачем вищої

освіти є: сформованість диригентських навичок, володіння диригентськими прийомами та розвиток вміння відібрати необхідні жести для втілення музичного образу

Необхідні основні вокально-хорові навички, що потрібно сформувати:

1. Співоча установка - основа успішного засвоєння навчального матеріалу.
2. Диригентський жест: - Увага - Дихання - Початок співу - Закінчення співу - Міняти по руці диригента силу звуку, темп, штрихи

3. Дихання і паузи. Педагог повинен навчити дітей опановувати технікою дихання – безшумний короткий вдих, опора дихання і поступове його витрачання. На більш пізніх етапах навчання опановувати технікою ланцюгового дихання. Дихання виховується поступово, тому на початковому етапі навчання у репертуар потрібно включати пісні з короткими фразами з останньою довгою нотою чи фразами, розділеними паузами. Далі вводяться пісні з більш тривалими фразами. Необхідно пояснювати учням, що характер дихання в піснях різного руху й настрою не однаковий. Для роботи над розвитком дихання найкраще підходять українські народні пісні.

4. Звукоутворення. Формування м'якої атаки звуку. Тверду рекомендується використовувати вкрай рідко в творах певного характеру. Велику роль у вихованні правильного утворення звуку грають вправи. Наприклад, спів на склади. Як результат роботи над звукоутворення – вироблення у дітей єдиної манери співу.

5. Дикція. Формування навички ясного і чіткого вимови приголосних, навички активної роботи артикуляційного апарату.

6. Лад, ансамбль. Робота над чистотою і точністю інтонування у співі – одна з умов збереження ладу. Чистоті інтонації сприяє чітке усвідомлення почуття «ладу». Виховати ладове сприйняття можна через освоєння понять «мажор» і «мінор», включення до розспівування різних звукорядів, головних ступенів ладу, зіставлення мажорних та мінорних послідовностей, спів а cappella. У хоровому співі поняття «ансамбль» – єдність, врівноваженість в

тексті, мелодії, ритмі, динаміці; тому для хорового виконання необхідні однаковість і узгодженість у характері звукоутворення, вимови, дихання.

Методика розучування пісенно-хорового репертуару учнями молодшого шкільного віку

Кожне заняття молодшого хору (хор займається 1 раз на тиждень 45 хвилин) треба починати звичайно з виспівування, далі йдуть вправи хорового сольфеджіо. Всі пісні, що розучуються, керівник виписує на дошці. Іноді застосовують прийом релятиви: щоб уникнути зайві тональності з багатьма знаками на дошці пишуть найближчу зручну.

Хоровий урок повинен проходити стрімко, емоційно. Використання комплексу різних методів і прийомів має бути орієнтоване на розвиток основних якостей співочого голосу дітей шляхом стимулювання слухової уваги і активності, свідомості та самостійності.

Необхідною умовою формування вокально-хорових компетентностей є вірний підбір репертуару: від того що будуть співати діти залежить якість співу. Обраний твір повинен бути направлений на відпрацювання деяких компетентностей і відповідати наступним вимогам:

- носити виховний характер
- бути високохудожнім
- відповідати віком особливостям дітей
- відповідати можливостям даного виконавського колективу
- бути різноманітним за характером, змістом
- підібраним труднощам (тобто кожен твір має рухати хор вперед до формування тих або інших компетентностей або закріплювати їх).

Брати складні й об'ємні твори не слід. Дітям може виявитися це нерозв'язним завданням, що позначиться на продуктивності в їх роботі, може спричинити стомлення, незацікавленість справою, в деяких випадках навіть відчуження від хорового співу взагалі (в залежності від характеру дитини). Але складні твори повинні входити в репертуар, їх слід брати з обережністю

і з урахуванням наступної роботи. У той же час велика кількість легких творів повинна бути в репертуарі обмеженою, оскільки легка програма не стимулює професійний ріст. Головне - репертуар повинен бути цікавий хористам, це дає деяке полегшення в роботі, зазвичай, діти прагнуть якомога краще працювати і прислухатися до кожного слова керівника.

Питання та завдання для самоконтролю:

- Розглянути музичний матеріал (знайти за допомогою електронних ресурсів), визначити, до якого голосу належить партія. Обрати два приклади для кожного типу голосу з класичних та народних творів (повинно вийти по чотири твори для сопрано, альту, тенора, баса).

- Підготувати виконання будь-якої дворядкової партитури з урахуванням вимог вокально-хормейстерської техніки виконання із збірника: Каблова Т. Читання партитур для вокальних ансамблів. Навчально-репертуарний збірник. К., Київський університет імені Бориса Грінченка, 2019.90 с.

1. Які основні вимоги до шкільного хорового колективу?
2. Методика розучування твору шкільного пісенного репертуару з хором та сольо.
3. На чому заснована динаміка? Розкрийте технологічні прийоми виконання динамічний відтінків
4. Що здійснює вплив на спів (основні вокально-фонаційні навички)?
5. У чому зв'язок інтонації та строю?
6. Опишіть функції чіткої дикції.
7. Які компетентності має отримати здобувач музичної освіти в результаті вивчення творів шкільного репертуару?

4. Робота над технікою виконання одно, - двоелементних хормейстерських прийомів. Відпрацювання художньо-виразного їх виконання.

Техніка диригування хорового диригента розглядається як сукупність навичок та прийомів управління хоровим колективом, що створюють звукове втілення виконавського задуму, націлене на розкриття музичного змісту хорового твору. Тому основним компонентом техніки диригування є мануальна техніка диригента (рухи рук диригента).

На заняттях педагог націлює студента на усвідомлення ним своїх відчуттів у процесі виконання різних рухів, розпізнавання затиску в руках, розуміння внутрішньої зміни м'язової енергії відповідно до характеру музики, набуття м'язової свободи. Мова жестів диригента насичена суб'єктивними емоційними елементами, що є проявом самовираження особистості. Точне відображення звукових уявлень рухами диригента відбувається лише при виконавському переживанні всього різноманіття деталей, що становлять зміст авторського твору. Ці переживання трансформуються в емоційні реакції, що демонструє керівник хору.

Таким чином, техніка диригування має два змістовних компоненти: *зовнішній і внутрішній*. Основу зовнішнього компонента складає мануальна техніка. Також до нього відносимо спеціальну роботу опорно-рухової системи, артикуляційного та дихального апаратів, мімічного комплексу та очей диригента. До внутрішнього – його емоційно-слухову та творчовольову сфери. Виховання зовнішньої та внутрішньої складових техніки диригента повинно відбуватися за допомогою спеціальних вправ. Такий процес є розвитком координації між слухом та диригентським апаратом.

Робота з втілення музичного змісту хорового твору засобами мануальної техніки включає етапи:

1. Відпрацювання м'язової свободи, розкутості рухів.
2. Відпрацювання гнучкості рук, плавності рухів.

3. Відпрацювання графічної чіткої лінії в рухах.
4. Оволодіння прийомами показу метричних схем.
5. Оволодіння прийомами показу аутфакту.
6. Оволодіння прийомами показу ритму, динаміки, зміни темпу, штрихів та ін.
7. Відпрацювання диференційованих рухів рук.
8. Придбання навичок передачі музичних образів хорових творів.

За допомогою диригентських навичок та прийомів диригент передає емоційний зміст музики, також управляє процесом практичної реалізації музичних уявлень у хорі. Результатом засвоєння техніки диригування здобувачем вищої освіти є: сформованість диригентських навичок, володіння диригентськими прийомами та розвиток вміння відібрати необхідні жести для втілення музичного образу

Перед початком розучування твору необхідно проставити в партитурі всі вимоги до виконання: подих, зняття, динаміку і фразування. Заздалегідь продумати всі складнощі твору, визначити головні моменти розучування. Важливий метод розучування - попередження помилок. Краще зайвий раз правильно показати твір дітям, щоб не допустити невірної співу. Перед першим проспівуванням діти повинні почути призначений для розучування фрагмент принаймні тричі. При цьому кожен раз перед прослуховуванням має бути поставлено нове завдання, наприклад: заспівай про себе, з учителем, покажи рух мелодії рукою. Конкретних завдань може бути поставлено багато, а мета одна - вивчити правильно і грамотно.

Рухливі пісні спочатку необхідно проспівувати в уповільненому темпі, щоб дитина встигала вірно промовляти всі слова, особливо важкі для вимови. Якщо ж розучувати жваву пісню весь час у такому темпі, в якому вона повинна виконуватись, може вийти неточне, недбале виконання її.

Складні за ритмічним малюнком фрагменти пісні необхідно вчити окремо. Щоб учні наочно зрозуміли, куди рухається мелодія і куди

направити голос, користуйтеся жестом (рука слід вгору і вниз, стрибком або плавно, залежно від руху мелодії). Такти з важким ритмічним малюнком потрібно проплескати потім одночасно проплескати і проспівати на якийсь склад.

Результатом засвоєння техніки диригування здобувачем вищої освіти є: сформованість диригентських навичок, володіння диригентськими прийомами та розвиток вміння відібрати необхідні жести для втілення музичного образу.

Багатогранність контенту хормейстерської діяльності вимагає виконання багатьох функцій в процесі художньо-виконавської полікомунікації, як-от: хормейстер як музикознавець, диригент-виконавець, психолог, педагог, сценарист-режисер, актор, менеджер як керівник-координатор.

Хормейстер виступає як медіатор, який поєднує індивідуальні голоси в гармонійну цілісність. Виконанню завжди передують ретельна величезна робота над партитурою, розучування тексту, відпрацювання хормейстерських прийомів та звучання хорового колективу.

Для диригента хору вивчення і знання партитури напам'ять – обов'язкове. Це означає, що диригент вміє грати партитуру на фортепіано яскраво і виразно, чітко передавати не тільки контури голосоведіння, але й всі відтінки фразування, потрібні при виконанні музичного твору. Також він має уміти, по можливості, написати напам'ять якщо не всю партитуру, то окремі характерні частини її або кілька тактів початку твору, істотні каданси, модуляції тощо. По-третє, диригент повинен уміти «чути» партитуру у вертикальній і горизонтальній побудові.

Робота над вивченням партитури розпадається на такі розділи: загальний аналіз твору, музично-теоретичний та вокально-хоровий аналіз твору.

Питання для самоконтролю

1. Які навички управління вокальним звучанням має знати майбутній викладач?

2. Що таке хормейстерська діяльність, із чого складається?

3. Назвіть етапи виконання роботи при розучуванні пісні.

5. Здійснення різних видів контролю, вокально-слухового і м'язового самоконтролю при виконанні вокальних і диригентських вправ.

Порівняльний слуховий та візуальний їх аналіз.

Перед початком вокально-хорової роботи необхідно зосередити увагу студентів на базових установках – зокрема, слідкувати за положенням корпусу і голови. Підборіддя тримати вільно, плечі не піднімати і дещо відвести назад. У положенні сидячи руки краще тримати на колінах або тримати ноти на рівні очей.

На початкових етапах варто порадити «прислухатися» до власного голосу і контролювати його. Дати установку безшумного вдиху (ніби нюхати квітку), робити видих повільно й рівномірно так, щоб його можна було розподілити до кінця фрази. Далі хормейстер слідкує за звуком, який має бути природним, легким і дзвінким.

Під час колективної роботи варто робити жест на уважне слухання, щоб окремі голоси не виділялися на фоні звучання інших. Усі учасники колективу мають співати разом, уважно, виразно, за рукою диригента і виконувати вимоги стосовно дихання, вступу, знять і динаміки.

Розвиток музично-слухових уявлень також має відбуватися паралельно із засвоєнням вокально-хорових навичок. Це передбачає сприймання звуків різної висоти і послівок у різних регістрах, запам'ятовування висхідного та низхідного руху мелодії, утримання тону на одній висоті. Потім додаються музично-слухові уявлення мелодичної лінії з рухом по півтонах, поступовим або стрибкоподібним рухом, розрізнення стійких та нестійких ладових зв'язків, засвоєння мажорних та мінорних ладів.

Вдосконалення музично-слухових уявлень і голосу доцільно здійснювати за допомогою вправ, які тренують внутрішній слух. Цьому сприяють колективний спів, слухання музики різних стилів і напрямків, ритмічні

імпровізації. Внутрішній слух є необхідною умовою, оскільки впливає на якість звучання голосу та процес подальшого вдосконалення вокальнохорових навичок. Для цього можна запропонувати студентам-початківцям проспівати інтервали, фразу зі знайомої пісні, визначити кількість звуків в акорді тощо.

Під час опрацювання нових вправ необхідний постійний контроль з боку педагога: він має обов'язково вказати на недоліки і виправити їх, інакше неправильні установки швидко засвоюються на рівні м'язової пам'яті. Вправи, які передують роботі над вокальним твором, мають підготовчий характер: вони «розігрівають» голосовий апарат, допомагають пристосуватися до навантажень.

Ефективним засобом для формування співацьких навичок є вокально-хорові вправи. Це багаторазово повторені спеціально застосовані вокальні дії. Під час їх виконання слід дотримуватися принципу єдності художнього й технічного, прагнути до емоційно-виразного розвитку голосу. Для стимулювання позитивних емоцій доцільно обирати вправи у мажорному ладі. На початковому етапі навчання нову розспівку бажано дублювати акомпанементом. Це потрібно не лише для швидкого засвоєння і досягнення чистоти інтонування, а й для розвитку гармонічного слуху. Коли студенти інтонуватимуть впевнено і стійко, можна обмежитися епізодичною інструментальною підтримкою. Для розвитку координації між слухом і голосом дуже корисно співати вправи а capello, із попередньою настройкою.

Початкові вокально-хорові вправи виконуються неголосно у так званій примарній зоні (звуки ре, фа першої октави). Поступово розширюють діапазон і вибір поєднань голосних і приголосних звуків. У залежності від вокально-хорової підготовки, застосовують вправи на різні ритмічні малюнки і вокальні штрихи (легато, стакато, портато). Обов'язковою умовою позитивного результату є продуманість вокально-хорової роботи, а саме відсутність поспіху, невивірених похибок і безцільних повторень.

Вокально-хорові вправи для оволодіння співацькими навичками мають назву розспівки. Вони сприяють розвитку музичного слуху, пам'яті, ритму, дихання, артикуляції, дикції – навичок, які становлять основу різних прийомів звуковедення, унісонного та ансамблевого виконання. У процесі опрацювання розспівок позитивно розвиваються психічні процеси, емоційна сфера, особистісні якості; стає більш грамотним розмовне мовлення та виховується розуміння виразності музичної мови. Образність і дотепність деяких текстів налаштовують на невимушену і бадьору атмосферу під час співу. Наведені вокальні вправи легко запам'ятовуються і стануть цікавими для школярів і студентів, адже збагачують позитивними музичними враженнями і сприяють формуванню музичного смаку. При роботі над вправами важливо враховувати обсяг навичок, які мають учні або студенти на даному етапі.

Відпрацювання самоконтролю легше здійснити виконуючи наступні розспівки-вправи:

(Розспівування: на легато, нон легато, стаккато, дикцію та артикуляцію, розширення діапазону)

- Розспівування з закритим ротом на звук «Хм»
- Розспівування на склад «ло-льо-ро»
- Розспівування на склад «МІ-І-ЙО-О-МІ»

Розспівка 1

(для шкільного хору)

Allegretto

До Сі До Ре, Ре До Ре Мі, Мі Ре Мі Фа,
 Фа Мі Фа Соль, Соль Ля Соль Фа, Фа Соль Фа Мі,
 Мі Фа Мі Ре, Ре Мі Ре До.

Дуже важливо виховувати слух учня, його слуховий контроль. Розвиток проходить при прослуховуванні еталонних взірців виконання та звучання з особистим, а також свої попередні записи з наступними і порівнювати отриманий результат. Також цей прийом можна використовувати на уроці: записати свої розспіви до і після того, як вдалося відпрацювати деякі недоліки.

А виховуючи диригентський апарат дуже важливо робити відео запис відпрацювання навичок та прийомів хормейстерської діяльності. Також порівнювати свої записи з записами визнаних майстрів. Допомогти в визначенні взірців для наслідування має досвідчений викладач.

Питання для самоконтролю:

1. Які види контролю та самоконтролю при виконанні вокальних вправ?
2. Як можна проконтролювати правильність виконання диригентських вправ?
3. Знайти взірець виконання твору, над яким працюєте в даний момент, зробити ретельний аналіз і привнести в своє виконання елементи, які найбільше сподобались.
4. Чи допомагають в вашій роботі аудіо та відео записи і як це впливає на результат?

6. про навчальних та педагогічних завдань у вокальних творах та з шкільного пісенного репертуару. Їх відтворення у самостійній вокальному та диригентському виконанні. Запис на відео та самоаналіз.

Визначення навчальних та педагогічних завдань у вокальних творах та творах шкільного репертуару виходять з попереднього ознайомлення з музичним та вербальним текстом, з історичним контекстом написання твору, з визначення місця цього твору у творчому шляху композитора та поета, а також його художня цінність, користь з точки зору вивчення його як навчального матеріалу.

Аналіз основних інтонаційних труднощів. У партитурі необхідно визначити найбільш складні виконавські моменти з точки зору горизонтального і вертикального строю. Часто інтонаційні труднощі ускладнюються такими чинниками, як особливості темпу, динаміки, регістрів, теситури. Система звуковисотних співвідношень і чисте інтонування інтервалів при співі формують хоровий стрій, у якому розрізняють стрій окремих партій (мелодичний або горизонтальний) і загальнохоровий стрій (гармонічний або вертикальний). Вважається, що мелодичний стрій має першорядне значення, адже недоліки, що виникають у окремій хоровій партії, призводять до деформацій у загальному строї. У процесі репетиційної роботи необхідно чергувати різні темпи, а окремі мелодичні ходи або акордові з'єднання по вертикалі відбудовувати поза ритмом по руці диригента. Вивіренню строю сприяє виконання закритим ротом, під час якого слуховий контроль виконавців стає більш уважним.

Аналіз поетичного тексту в єдності з музикою сприяє більш глибокому вивченню всіх сторін музичної форми хорового твору, розуміння задуму композитора, більш емоційного сприйняття художнього образу.

Ознайомившись із загальною установкою, часом і подіями, про які йдеться, потрібно уважно і вдумливо прочитати поетичний твір, логічно

оцінюючи при цьому явища і образи, що становлять основу хорового твору.

Бажано проаналізувати *структуру тексту* – розбити його на частини, що об'єднані спільністю змісту, а кожную частину, у свою чергу, на більш дрібні структурні одиниці; знайти в кожній фразі головні наголошені (сміслові) слова, що допомагають донести до слухача її основну думку. Адже фрази поділяються на логічні групи слів, ланки, нерозривно пов'язані між собою, тобто на мовні такти.

Мовні. Пауза перед словом направляє увагу слухача на те, що буде; пауза після слова як би зупиняє увагу на тому, що було. Велике значення для осмислення тексту і виразного читання його має уважне відношення до розділових знаків, оскільки в поетичних творах пунктуація виконує не тільки логіко-граматичні, але і художньо-виразні функції.

Виходячи з художнього задуму, поет може відступати від правил застосування *розділових знаків*. Звідси багатозначність ком, крапок, крапок з комою, двокрапок тощо, що вимагає в кожному випадку особливого втілення і в живій мові, і в музиці.

Музично-теоретичний аналіз твору починається з визначення меж частин, структури кожної з них і визначення форми всього твору. Оскільки форма хорового твору обумовлена змістом літературного тексту, то її розгляд повинен здійснюватися в тісному взаємозв'язку з образно-змістовною стороною літературного першоджерела. До елементів форми можна віднести мелодію, гармонію, ритм, фактуру, динаміку, агогіку.

Історико-стилістичний аналіз вокального твору доцільно починати з оцінки епохи створення даного твору і перш за все з встановлення зв'язків даного твору з близькими йому явищами життя, культури і мистецтва. Кожний музичний твір є часткою цілої інтонаційно-стилістичної системи в мистецькому житті певної епохи. Обов'язково потрібно познайомитися з кількома творами того ж самого автора і його сучасників для того, щоб мати уявлення про стиль в широкому плані.

Аналіз змісту шкільного пісенного репертуару для учнів початкової та основної школи з урахуванням специфіки та особливостей розвитку дитячого голосового апарату. Визначення рівня складності вокальної партії пісень та їхньої придатності для початкового етапу занять у вокальному класі. Добір навчального репертуару зі збірок народних пісень, визначення жанрів пісень. Читання народних пісень з аркуша. Виконавський аналіз вокальної партії пісень.

Важливим засобом індивідуальної та групової вокальної роботи з учнями середніх загальноосвітніх навчальних закладів є вокальний репертуар, зміст і виконавське засвоєння якого формуються під керівництвом викладача ще у процесі навчання в університеті та поповнюються й удосконалюються упродовж творчої діяльності музичного педагога. Майстерне володіння вокальним репертуаром багато в чому визначає успішність професійної діяльності вчителя музичного мистецтва, а здатність застосовувати власні вокально-виконавські навички й вокально-методичні знання у формуванні й розвитку співацьких голосів учнів є одним із показників фахової компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Після всебічного й ретельного вивчення вокального твору, пісні шкільного репертуару або партитури хорового твору і його аналізу, здобувач освіти, майбутній учитель музики або хормейстер приступає до розучування цього твору з учнем, учнями або з хоровим колективом.

Важливим фактором хормейстерської підготовки є застосування інноваційних технологій і засобів навчання (відеозаписи, вебінари, навчальні інтернет платформи тощо). У процесі використання новітніх інформаційних технологій створюється можливість для контролю, спільного аналізу різних видів хормейстерської діяльності, як аудиторної так і самостійної, формується усвідомлена позиція і мотивація до навчання.

Вчителями музичного мистецтва при роботі над розучуванням творів

шкільного репертуару використовуються різні методи: (на слух, з використанням графічного запису, з опорою на нотний запис, сольфеджуючи за допомогою різних знаків, прийнятих у ладовій сольмізації. Більшість пісень в молодших класах розучують на слух, коли діти повторюють фрази за вчителем. Цей метод актуальний в роботі з учнями початкової школи, у яких ще не розвинені певні музичні та вокальні здібності. Для запам'ятовування мелодії, необхідно повторити її з дітьми декілька разів. Але, щоб не викликати байдужості до пісні, кожне повторення повинно бути урізноманітненим!

Дуже допомагає в самостійній роботі над вокальним твором сучасна аудіо та відео техніка. Самозаписування своєї роботи та виступів з наступним самоаналізом дуже корисно використовувати на різних етапах навчання, з різною ступенем самокритики у зв'язку з поставленими завданнями. Викладач допомагає здобувачу освіти вірно відмітити всі позитивні моменти виступу та розібрати, які були недоліки і чому вони виникли, а також, обов'язково, як їх усунути.

Питання для самоконтролю:

1. Які інноваційні технології необхідно застосовувати для кращого результату навчання?
2. Яку попередню роботу необхідно виконати перед розучуванням вокального твору?
3. Визначити навчальні та педагогічні завдання у запропонованому учителем або вибраному самостійно творі.
4. Записати своє особисте виконання вокального твору та провести його самоаналіз.

7. Робота над технікою виконання одно-, дво- та триелементних хормейстерських прийомів, виразністю мануальної техніки та вокального виконання. Самостійний слуховий аналіз вокально-хорового твору, робота над артикуляцією, фразуванням, динамікою, виразністю виконання.

Формування необхідних умінь і навичок усебічного вивчення хорових партитур дає змогу студенту навчитися більш повно осмислити вивчені ним твори й максимально наблизитися до визначення критеріїв їх виконавського трактування, вибору та застосування ефективних хормейстерських прийомів для роботи з хором. У процесі самостійної роботи над вивченням партитури потрібно не тільки досконало знати й уміти аналізувати нотний текст, а й визначати форми та методи майбутньої репетиційної роботи, опанувати партитуру в мануальному плані, віднайти жестові та словесномовні форми характеристики музичних образів. Цілеспрямованість самостійних занять залежить від мети, яку студент ставить перед собою, від того, що, власне він вважає за потрібне вивчати і яким методом. Лише маючи чітке розуміння того, що вивчати, можна говорити, якими методами досягти поставленої мети.

Після попереднього опрацювання партитури студент приступає до мануального засвоєння твору, оскільки жест є основою осмисленої моделі звучання. За допомогою жесту диригент спілкується з хором. Тому диригування можна визначити як своєрідне перенесення музики на мову жестів, звукового образу – в зоровий (при цьому міміка передає необхідний емоційний стан, а рухи диригента керують технічними деталями виконання).

У процесі роботи над мануальною технікою важливо встановити темп твору, відпрацювати покази вступів окремим хоровим голосам чи партіям, солістам, зняття звучання та зміну динаміки (піднесення, спади, кульмінації), відхилення в темпах, фермати тощо. Осмисливши фразування твору, диригент повинен стежити за проведенням мелодичної лінії кожної з партій,

акомпанементу, підібрати відповідні жести для розкриття змісту твору.

Самостійна робота студента над мануальним засвоєнням партитури має бути спрямована на розкриття драматургії твору. Кожен виразовий засіб партитури слід розглядати як спосіб, за допомогою якого композитор розвиває музичний образ, що народжується в процесі взаємодії всіх засобів виразності.

Уся багатоплановість жестів диригента може бути зведена *до трьох комплексів*. Перший з них включає все те, що пов'язане з відтворенням музичного матеріалу. Це – прийоми тактування, позначення темпу і динаміки, звукового заповнення долі такта, опорність і перехідність долей та фразування. Другий комплекс дій диригента передає динаміку розвитку форми, третій – включає все те, що стосується передачі образно-художнього змісту твору – (засоби емоційно-вольового спрямування).

Оскільки образний зміст музичної фрази залежить від багатьох компонентів – ритму, динаміки, агогіки, штрихів, мотивної структури, тембрової палітри, то для її відображення необхідно знайти відповідний характер жеста. У диригуванні застосовують симетричні (однакові) та роздільні типи рухів (коли обидві руки при єдиній меті одночасно виконують різні технічні завдання). Тип руху вибирається в залежності від характеру музики, динаміки, фактури, темпу будь-якого розділу твору. Функції правої руки – показ метричних долей, тобто виявлення метричної структури твору, визначення темпу, динаміки, показ вступів голосів, штрихів, акцентів, фермат, синкоп. За допомогою лівої руки подається вступ голосам, показ фразування, дихання, зняття звучання, цезур, змін мелодичного малюнка, гармонії, фактури і т. д.

Під час самостійних занять студент, як правило, захоплений лише диригуванням мелодичної лінії. Прагнучи – якомога більш яскраво передати в жестах виразовий бік мелодичного руху, він допускає низку погіршень у відношенні ауфтактових рухів до інших голосів партитури, «змазуючи» їх

на користь відображення злитності мелодичної лінії. Таким чином, студент втрачає змогу уявити собі рух акомпанементу, супроводжуючих голосів, пульсація яких тільки і може дати йому відчуття ритмічної опори. Для цього слід скеровувати свою увагу не тільки на горизонталь голосів, а й на вертикаль звучання партитури.

Диригент повинен володіти звуковим заповненням долі і активно керувати ним. «Відчувати звук в руці» – це значить відчувати його насиченість, колорит, його «матеріальність». Важливо також визначити, скільки звуків припадає на кожен рух руки та ритмічну пульсацію всередині лічильної долі, яка базується на внутрішньому відчутті та чіткому показі метричної структури твору – співвідношенні долей за їх вагомістю (чергування сильних і слабких долей такту).

Одним із головних чинників мануального відтворення звучання партитури є чіткий та виразний показ ауфтактів. Ауфтакт повинен супроводжуватись поглядом, спрямованим до виконавців. Диригуючи, потрібно весь час уявляти хор, розташування хорових партій, відчувати їх тембральне звучання. При показі вступів різним групам виконавців, як правило, змінюється позиція рук. Важливою є динамічна та штрихова ідентичність ауфтактів вступу та зняття звучання (готується помітним ауфтактом до тієї долі, на якій припиняється звучання).

Для роботи над технічними прийомами диригування рекомендується використання різних методів засвоєння партитури.

Метод роздільного вивчення партитури за голосами і фактурними пластами. Вслухаючись в окремо взятий голос, або фактурний пласт і диригуючи ним почергово, студент визначає виражальні можливості кожного, щоб, диригуючи цілим твором («звучанням повної фактури»), внутрішнім слухом чути не тільки провідний голос (тематичний матеріал), а й акомпанемент, басовий голос, підголоски (поліфонічні проведення голосів). Цей метод сприяє більш глибокому та детальному аналізу

партитури й допомагає визначити: - функцію кожного голосу партитури; - функціональні зв'язки між голосами; - роль ритмічного супроводу.

Метод роздільного вивчення партитури за фактурними елементами (пластах) дає змогу диригенту не тільки почути всі голоси партитури, виявити подвоєння, підголоски, багатоплановість акомпанементу, витримані звуки і т. д., але й визначити структуру твору, логіку розвитку, відчутти його образний зміст і характер.

Наступним ефективним методом роботи над мануальним засвоєнням хорової партитури є **метод співставлення**. Завдяки цьому методу у студента розвивається аналітичне осмислення вибору жестів і особливостей виконання. В роботі над диригентською технікою потрібно поставити перед собою ряд завдань: на що необхідно в цей момент звертати увагу – штрихи, ритміку, динаміку, агогіку і т. д. Диригент шукає відповідні жести до кожної музичної фрази (а також до кожного музичного образу і його трансформації), а значить порівнює і співставляє їх.

На початковому етапі роботи над хоровою партитурою необхідно більше уваги приділити співставленням ритму, особливо заповненню лічильної долі на основі пульсації, що є дуже важливим для точності, рівності і ритмічності руху. Потім слід освоїти артикуляційні і динамічні співставлення, після чого перейти до пошуків образно-виражальних засобів управління, використовуючи для цього співставлення образного змісту музики.

Наступним етапом самостійної роботи є **співставлення різних акомпанементів** в хорових творах із супроводом. Диригент повинен знайти жест, що об'єднає два плани, відмінні за ритмом і характером свого руху.

Завершальний етап роботи – формування єдиного художнього цілого з глибоким усвідомленням драматургічного розвитку твору.

У вокальній роботі треба дотримуватися наступних принципів:

1. Головним методом вокальної роботи є усне пояснення і показ вчителя і кращих дітей. Показ дітей часто є найбільш ефективним:

а) не передражнювати дітей, демонструвати їм правильний спів. Всю роботу вести в спокійній і доброзичливій обстановці;

2. Головним критерієм у заняттях є якість звуку і свобода при співі.

3. Співоча робота повинна бути пов'язана з музичним розвитком особистості дитини.

4. Працювати без квапливості, критерій - не кількість, а якість вивченого.

5. На кожному уроці необхідно повторювати вивчений матеріал. Повторення - фундамент для подальшої роботи, дозволяє отримувати задоволення від процесу співу.

Багато вчителів музики в своїй роботі використовують фонетичний метод вокальної роботи. **Фонетичний метод** передбачає певні знання механізму звукоутворення, знання якості, впливу окремих фонем української мови на гортань, дихальні органи, знання акустичних властивостей, положень, укладів, артикуляційних органів при звучанні певних фонем.

Завдання для самостійного опрацювання

1. Аналіз статті: Соболева О. Д. Специфіка вокальної виразності в українських народних піснях / Можайкіна Н. С. Методика викладання вокалу. Хрестоматія: навчальний посібник. Київ, 2016. С. 179-184. 1
2. . Аналіз статті: Можайкіна Н. С. Методичні рекомендації по роботі зі студентами-початківцями / Можайкіна Н. С. Методика викладання вокалу. Хрестоматія: навчальний посібник. Київ, 2016. С. 190-193.
3. Художньо-педагогічний аналіз української народної пісні «Ой не світи, місяченьку».
4. Історико-теоретичний аналіз твору Шуберта Ф. «Ave Maria».

8. Робота над елементами художньої виразності у вокально-хорових, пісенних шкільних творах, втіленням художньо-образного змісту твору та артистичністю сценічного їх вокального та диригентського виконання.

Для повноцінного художнього виконання хорової партитури потрібно навчитися виконувати її з виразністю на фортепіано. Для цього велике значення має педалізація (використання ефектів зміни звучання інструмента за допомогою педалей). Їх правильне застосування надає звучанню фортепіано значно більшої наспівності й виразності, чим досягається плавність звуковедення, зв'язність і безперервність переходів між акордами, що є однією з основних вимог до гри партитури «по-хоровому». Оволодіння технікою гри партитури з листа сприяє глибокому проникненню в сутність твору, швидкому, досконалому його вивченню та інтерпретації.

Читання партитури в темпі сприяє розвитку швидкісного читання нот, дає можливість розширити діапазон огляду нотного тексту, допомагає скласти цілісне музично-слухове уявлення про художній образ твору.

Універсальним методом вивчення партитур є поєднання зорового та внутрішньослухового читання. Внутрішній слух — здатність людини до чіткого звуковисотного уявлення (із нот, по пам'яті) окремих звуків і гармонічних побудов або цілого музичного твору. Такий синтез забезпечує цілісність музично-слухового уявлення про ідейно-художню концепцію твору, його структурну побудову, ладо-тональний план. Читання партитури внутрішнім слухом забезпечує економію часу. Не затримуючись на суто технічних труднощах музичного виконання (складних вокальних пасажах, мелодичних стрибках у хорових партіях, широкому розміщенні голосів), увага концентрується на ладо-гармонічній побудові, особливостях голосоведіння та виразності тембрально-емоційного звучання.

Поєднання зорового й внутрішньослухового читання є одним із найскладніших та ефективніших видів читання партитури. Такий вид

самостійної роботи вимагає від студента достатньо розвинутого музичного слуху, пам'яті, знань сольфеджіо, теорії, гармонії тощо.

При виконанні твору дуже важливо устаткувати правильний темп виконання. Рівень художнього виконання значною мірою залежить від дотримання точності визначеного автором темпу, оскільки він тісно пов'язаний з характером, стилем, жанром твору.

Часто композитори використовують позначення, які доповнюють і розширюють художньо-виконавську палітру. Одні коригують *темп*, часто будучи також агогічним штрихом, динамічним відтінком, інші виражають різноманітні внутрішні та настрої (*agitato, animato, dolce, espressivo, cantabile* і. т. д.).

Ритмічність – необхідна умова музичного виконання, над якою необхідно працювати з перших кроків вивчення твору. Вихованню відчуття ритму допомагає прийом внутрішнього метроритмічного дроблення (пульсація долей).

Для засвоєння ритмічного змісту музичного твору рекомендовано: 1) при грі партитур – лічення вголос з підкресленням сильної долі такту; 2) декламування нот у ритмі; 3) читання літературного тексту у ритмі; 4) спів партій (або гра всієї партитури) з рахуванням вголос.

У досягненні метроритмічної стійкості може допомогти *літературний текст* хорового або вокального твору (правильні наголоси, смислова логіка). Оскільки ритмічний спів базується на ритмі мови, потрібно проаналізувати не тільки музичну, а й поетичну палітру твору.

Штрихи. Під час вивчення партитури значну увагу необхідно приділити штриховій палітрі твору. Штрихи повинні відповідати стилю та жанру написаного хорового твору, його змісту, характеру музики.

Legato передбачає зв'язне виконання і позначається лігою над або під нотою, або словом. Це спокійний рух, в основі якого лежить плавний перехід від однієї долі до іншої. Еластичний, без ривків рух усієї руки завершується

легким упором кисті у момент точки удару. Домінуючу роль відіграє кисть. На форте рука набирає енергії, стає пружнішою, але рухи її плавні.

Staccato передбачає відривчасте виконання, яке позначається крапками над нотами або під нотами, або словом. Це гострий штрих, який виконується рухом кисті з різкими точками-відскоками. Він характеризується коротким, уривчастим жестом. Рух руки – кистьовий. Амплітуда жесту при виконанні даного штриха завжди повинна бути невеликою. Рухи усієї руки сполучаються у схемі точками, та завершуються у жесті більш швидким кидком кисті руки. Після кожного поштовху настає коротка зупинка.

Marcato – твердий штрих. Він характерний для диригування маршової музики, передачі вольових образів, і виконується різкими рухами. Для показу marcato вживається прийом протягування точки удару. Так як тут акцентуються ноти значної довжини, то вживається прийом «витягування» звуку: після твердого падіння до точки удару рука не закінчує свій рух, а різко змінивши його продовжує вести звук по горизонталі, протягуючи точку удару. Незалежно від виду штриха, диригент повинен тактувати їх еластичною рукою, навіть диригуючи staccato і marcato, що забезпечує повноту звучання.

Акцент (лат. accentus – наголос) – це силове або часове виділення окремого звуку чи акорду. Завдяки групуванню та акцентам музичний твір розчленовується на такти. Акценти бувають реальні і уявні (на паузах). Акцент позначається знаком > або ∨ над або під нотами. При уявному акценті у ритмічній лінії звук, що триває довше сусідніх звуків, як правило, сприймається як акцентований. Такі звуки утворюють ритмічні акценти, які внутрішньо організовують звуковий потік.

Значимість ритмічних акцентів посилюється, якщо вони збігаються із динамічними реальними акцентами (раптове посилення звуку), або звуковисотними акцентами (один із найвищих звуків). Ритмічний та звуковисотний акценти можуть збігатися із слабкою долею такту. У такому

разі посилення ними слабкої долі створює враження затакту.

Поява акорду після одноголосся на слабкій долі такту утворює *гармонічний акцент*. Зміна тембру, регістру може сприйматися як *тембровий акцент*. Збігаючись з ритмічним акцентом, тембровий акцент посилює його. У разі зміни форм викладу музики виникає *фактурний акцент*. Поєднання акцентів утворює блискучу, динамічну вершину стрімкого звукового потоку.

У вокальній музиці найсильнішим акцентом є наголос у слові. Поєднуючись із ритмічним та звуковисотним акцентами на будь-якій долі такту, він стає *смісловим акцентом*.

Сфорцандо (sforzando) – раптове виділення звуку чи акорду з більшою силою. Це акцент, що має особливо підкреслений характер по відношенню до загального рівня музики. У залежності від нюансів він має декілька ступенів сили: різкий, менш різкий, спадаючий на piano (sf, sf-sub.p). Характеру sforzando повинен відповідати диригентський жест. Виконання прийому sforzando і subito piano є досить ефектним засобом музичної виразності. Раптова зміна сили звучання здійснюється таким способом: на sforzando характерний раптовий удар («укол»), із яскраво вираженою точкою, поштовхом руки; на subito piano – рука рухається швидким рухом в нижню позицію до корпусу з розгорнутою до виконавців долонею.

Синкопа (гр. synkope – обрубання, випадання, скорочення) – це ритмічний акцент між долями, півдолями, чвертьдолями метру. У деяких випадках, у наслідок зміни групування тривалостей, відчутні слухом ритмічні акценти, які не збігаються із звичайним розміщенням сильної або відносно сильної долі у такті. Виникає перенесення акценту із сильної долі на слабу, послаблення сильної та посилення слабкої долі. Така розбіжність ритмічного та метричного акцентів називається синкопою.

Динаміка є важливим дієвим засобом виразного виконання, фактором розкриття емоційного змісту твору. Одним із показників відображення тих чи інших динамічних відтінків у диригуванні є величина жесту, тобто

амплітуда. Як відомо, більш слабкому звучанню відповідає менший жест і навпаки. Але амплітуда жесту все ж є не першоджерелом у показі зміни динаміки. Найбільш важливим є насиченість, інтенсивність жесту, який відображає характер образу.

Динамічні відтінки. Музичні звуки за їх силою можна поділити на три основні групи: великої сили звучання, середньої (помірної) і малої. Великої сили – форте, фортіссімо (f – ff) Середньої сили – меццо-піано, меццо-форте (mp – mf) Малої сили – піано, піаніссімо (p – pp). Відповідно до цього можна кваліфікувати і *диригентський жест*. Рухи рук диригента за амплітудою розмаху повинні відповідати силі звучання оркестру. Також необхідно уміти відображати одну і ту ж ступінь сили звучності крупним, насиченим і мілким жестом, використовуючи при цьому передачу напруги пальцями, кистю, рукою в цілому. Отже, під час диригування насиченість жесту є головним, а об'єм рухів і площа диригування – поняття досить відносні.

Каденція (іт. *cadenza* – закінчення) – це частина твору віртуозного характеру, що виконується солістом. Як правило, каденції виконуються без супроводу. Інколи невеликі каденції частково супроводжуються акомпанементом оркестру. Під час каденції і сольних інтерлюдій диригент вдається до особливих прийомів диригування. Якщо на протязі усієї каденції соліста оркестр витримує паузу, диригент повинен припинити диригування до закінчення соло, а потім показати необхідний ауфтакт.

Речитатив (від лат. *recito* – читати вголос) – вид вокальної музики декламаційного характеру. Речитатив часто передує арії, контрастує з нею та підкреслює її наспівність. Речитатив не завжди укладається у нормативні музичні побудови (речення, періоди і т. д.). Відсутність у оркестрових партіях супроводу речитативу мелодичного або ритмічного руху, велика кількість пауз, окремих акордів, мелодичних фрагментів вимагає від диригента і оркестру особливої уваги (в оркестрантів – відрахуванню долі, а у диригента – ясності жесту, точності малюнку тактування). Вокальна партія

речитативу, у більшості випадків, виконується вільно по відношенню до темпу, і тому диригент має то скорочувати, то збільшувати довжини пауз. Зміна темпу, численні паузи спонукають диригента ставитись до кожного вступу оркестру як до нового.

Таким чином, до техніки диригування речитативу є певні вимоги: 1) потрібна помітна різниця між жестами, що показують долі та відрахуванням пауз; 2) ясність визначення першої долі, як найважливішої, по якій виконавці відраховують паузуючі такти; 3) точність зняття звучання; 4) своєчасність подачі аутфактів, у відповідності до сольного виконання.

Жест – головний засіб відображення музики диригентом. Це рух руки, який визначає темп, рахункові долі такту, динаміку, характер музики. Тривалість нот та пауз, характер ритму дають передумови для певних жестів диригента. У свою чергу, ці жести повинні викликати у реальному звучанні оркестру ту музику, яка відображена у партитурі.

Жести диригента виконують такі основні функції: 1) показ метричної сітки твору; 2) показ початку звучання (вступ); 3) показ закінчення звучання (зняття); 4) відображення темпу твору; 5) показ характеру, динаміки та інших нюансів звучання.

Міміка супроводжує жест та доповнює його. Виразність погляду та міміки диригента дає змогу вірно розуміти його жест та наміри щодо виконання твору. Адже кам'яне, нерухливе обличчя диригента не надихає колектив виконавців на потрібну гру.

Погляд повинен супроводжувати диригування. Інколи, коли руки зайняті виразним показом, диригент може поглядом у потрібному напрямку давати вступ оркестровим групам.

Слово – досить суттєва, але лише допоміжна ланка на початковому етапі роботи диригента з оркестром. На першому етапі вивчення твору диригент пояснює всі свої наміри, певну трактовку музики, дає образний зміст виконуваного твору. Але на останньому етапі роботи з оркестром слово

виключається з його арсеналу, поступаючись жесту.

Під час диригування у диригента не повинно бути нічого зайвого. Економний, виразний жест, погляд, міміка, слово повинні у повній мірі відображати зміст виконуваного музичного твору.

Музика у своєму розвитку має різні моменти як по своїй значимості так і по змісту. Відповідно і жести, що відображають її, відрізняються один від одного. Вони можуть бути більш активними і навпаки, пасивними.

Активні жести відрізняються більшою енергією, напругою, а в пасивному жесті руки диригента стають більш м'якими, вільними та легкими. Збільшення активності, напруги жесту вимагає участі в рухах більшої кількості м'язів руки, центр ваги переноситься ближче до кисті. У наростанні звучання – до більшої активності ауфтакту, точки.

Під час **пасивного жесту** рука диригента ледве відмічає опорні точки руху мелодії, і своїм неактивним диригуванням диригент ніби дає зрозуміти оркестру, що згідний із його виконанням. Різниця у жестах за ступенем їх активності зумовлюється динамікою, метро-ритмічними особливостями мелодії, чергування звуків та пауз та «нав'язуванням» волі диригента оркестру. Більш активним рухом відрізняється початок звуку, фрази, епізоду, твору в цілому, а також поява нового (вступу інструменту, оркестрової групи, зміна гармонії, темпу, динаміки, характеру звучання музичного твору).

Уживання рухів різних за ступенем своєї активності надає диригуванню виразність і контрастність, надаючи цим більш яскравий характер звучанню музичного твору.

Питання для самоконтролю та завдання для самостійної роботи:

1. Які елементи виразного виконання хорового або вокального твору?
2. Значення міміки, жесту та слова?
3. Активний та пасивний жести.
4. Підготувати твір для артистичного сценічного виконання.

4.ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ:**3 семестр**

№ з/п	Завдання	Кількість годин
Музично-аналітична та виконавська інтерпретація вокального твору (за вибором)		
1.	Пісня з шкільного пісенного репертуару для 1-2 класу	
2.	Пісня з шкільного пісенного репертуару для 3-4 класу	
3.	Вокальний твір (пісня; романс)	
	ВСЬОГО за 3 семестр	10

4 семестр

№ з/п	Завдання	Кількість годин
Художньо-виконавська презентація хорового твору (за вибором)		
1.	Хоровий триголосний твір для жіночого хору	
2.	Хоровий чотириголосний твір для мішаного хору	
3.	Хорова (двоголосна) пісня з шкільного пісенного репертуару для 4 класу	
	ВСЬОГО за 4 семестр	10
	ВСЬОГО	20

5.КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Критерії оцінювання за різними видами роботи

Вид роботи	Бали	Критерії
Індивідуальні (практичні) завдання	0	Здобувач пасивно ставиться до практичного заняття не володіє нотним матеріалом музичних творів. Завдання не виконано.
	1	Здобувач виконує програму не в повному обсязі, навчальні завдання виконує правильно, але у рамках традиційних, стандартних підходів. Вокальні та хормейстерські виконавські навички та уміння потребують корекції; здійснює аналіз нотного тексту, інтерпретує музичний твір, вибудовує його драматургію з допомогою викладача; частково виявляє і втілює стильові особливості у процесі опанування музичного твору.
	2	Здобувач проявляє активність у навчально-виконавській діяльності, зацікавлено та із ініціативою ставиться до вирішення художньо-освітніх завдань. Виконує програму в повному обсязі; демонструє вокальні та хормейстерські виконавські уміння й навички на достатньому рівні; вміє створювати виконавську інтерпретацію музичного твору з урахуванням загальних ознак жанрових та стильових напрямків.
Самостійна робота Розучування вокального твору з програми для загальноосвітніх навчальних закладів (учні молодших	0	Здобувач не володіє нотним матеріалом вокальних творів; завдання не виконано.
	1-3	Завдання виконано формально, зі стандартним підходом, без власної ініціативи. Здобувач частково опрацьовує нотний текст

класів)		музичного твору; не завжди здатний удосконалювати вокально-хорові та диригентські виконавські навички та уміння; частково контролює та аналізує власне виконання; намагається осмислити елементи музичної мови, але припускається незначних помилок.
	4-6	Завдання виконано осмислено, грамотно, художньо переконливо. Діяльність студента щодо реалізації творчого задуму характеризується проявом ініціативи, самостійності, креативного підходу. Здобувач здатний застосовувати початкові знання та набутий виконавський досвід в опрацюванні нотного тексту партитури; контролювати й адекватно оцінювати власне виконання, поповнювати знання та удосконалювати виконавські навички та уміння.
Індивідуальне навчально-творче завдання на 1 семестр (Музично-аналітична та виконавська інтерпретація вокально-хорового твору)	0	Здобувач не виконує напам'ять пісню з шкільного репертуару, вокальний твір; відсутня адекватна виконавська інтерпретація обраного твору.
	1-5	Виконання завдань загалом правильне, проте присутні деякі неточності. Здобувач презентує вокальний твір напам'ять, але припускається незначних виконавських помилок; здатний створювати виконавську інтерпретацію обраного твору шляхом осмислення елементів музичної мови, але припускає огріхи художньо-образної невідповідності у визначеннях та у термінології.
	6-10	Завдання виконані впевнено, діяльнісно-змістовно. Вільне

		володіння професійною музичною термінологією. Здобувач презентує вокально-хоровий твір напам'ять на високому виконавському рівні; виконавська інтерпретація переконлива і відповідає образному змісту, композиторському стилю та характеру творів.
Індивідуальне навчально-творче завдання на 2 семестр (Художньо-виконавська презентація вокально-хорового твору)	0	Завдання виконано неправильно. Здобувач не володіє відповідними знаннями, необхідним музичним тезаурусом і вміннями для створення інтерпретації на вокально-хоровий твір, не володіє алгоритмом її здійснення; не може визначати виконавські завдання у творі.
	1-5	Виконання завдань загалом правильне, проте присутні деякі неточності у визначеннях та у термінології. Здобувач створює інтерпретацію музичного твору, але припускається незначних помилок; не завжди вдало визначає завдання музичного твору, складні виконавсько-технічні фрагменти; обмежено володіє вокальним і хоровознавчим тезаурусом. Не досить впевнено здійснює вербальну презентацію творів. Відчуваються деяка скованість, незначні неточності при виконанні вокального твору та при диригуванні хорового твору.
	6-10	Усі завдання виконано правильно. Змістовна та логічно побудована анотація. Вільне володіння професійним вокально-хормейстерським тезаурусом. Змістовно та яскраво вербально викладена виконавська та художньо-педагогічна

		інтерпретація творів. Виконання вокального твору та диригування хоровим твором демонструється на високому рівні.
--	--	--

Критерії оцінювання підсумкового контролю (екзамен) – 4 семестр

Для навчальної дисципліни «Вокально-хормейстерська підготовка» за навчальним планом передбачено підсумковий контроль у формі екзамену, відводиться 20 балів. Здобувач вищої освіти може скласти екзамен, якщо кількість отриманих впродовж вивчення дисципліни балів не менше як 40.

Критерії оцінювання підсумкового контролю (екзамен).

Бали	Критерії оцінювання
0	Здобувач виконує вокальні та втілює у диригуванні хорові твори невпевнено, з вокально-технічними, диригентсько-технічними та художньо-інтерпретаційними недоліками; при виконанні вокальних творів, презентації хорового диригування фразування і артикуляція, нюансування й агогіка мало виразні та не відповідають образному змісту творів.
1 -5	Музичні твори виконуються невпевнено, з вокально-технічними та художньо-інтерпретаційними недоліками, що не відповідають художньо-образному змісту, жанрово-стильовій інтерпретації; художньо-образний зміст творів розкрито частково.
6-15	Здобувач виконує вокальні та хорові твори загалом грамотно, але недостатньо переконливо в аспекті донесення художньо-образного сенсу та стильової відповідності; диригентсько-виконавська техніка визначається артикуляційною та фразувальною виразністю лише частково і не повністю відповідає художньому рівню; у виконуваних творах присутня відповідність композиторському задуму.
16-20	Здобувач демонструє виразну, емоційну, артистичну, яскраву художню презентацію музичних творів, технічну спроможність; виконанню притаманні звукове різноманіття, динамічне фразування, втілення жанрової та стилістичної відповідності творів і художньо-образного авторського задуму

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗА ВСІМА ВИДАМИ КОНТРОЛЮ

Сума балів	Критерії оцінки
Відмінно (90 – 100 А)	Здобувач вищої освіти має ґрунтовні знання про особливості вокального та диригентсько-хорового виконавства та сформовані на високому рівні відповідні вокально-хормейстерські вміння та навички; демонструє глибоке володіння музично-теоретичною, музикознавчою та із галузі хорового диригування інформацією, здатність її інтегрувати й застосовувати для аналізу творів, їх вербальної та виконавської інтерпретації. Всебічно обізнаний з музичним, вокальним та диригентським тезаурусом і вільно його використовує. Під час виконання репертуару він демонструє здатність натхненно, яскраво і стилістично достовірно втілювати художньо-образний зміст і сенс творів, бездоганне і впевнене володіння вокально- та диригентсько-технічними навичками, артистизм у сценічному виконавстві. Здобувач вищої освіти демонструє в самостійній роботі з розучування і підготовки до вокально-хормейстерського втілення творів з репертуару учнів молодшого шкільного віку загальноосвітніх навчальних закладів грамотність, індивідуалізовану переконливість інтерпретації та виконавства, здатність координувати вокальну та інструментальну партії у презентації твору; виразно та артистично відображує диригентсько-виконавську техніку.
Добре (82-89 В)	Здобувач вищої освіти демонструє фахові знання щодо особливостей вокального та диригентсько-хормейстерського виконавства в обсязі, на достатньому рівні, але відзначаються вони не досить розгорнутим змістом; вокально-хормейстерські вміння та навички не завжди і не постійно переконливі; здобувач не у повній мірі демонструє у виконанні репертуару здатність виразно і стилістично достовірно втілювати

	художньо-образний зміст і сенс творів та володіння на достатньому рівні вокально- та диригентсько-технічними навичками, інколи проявляється невиразність сценічного виконавства. Він в достатньому обсязі володіє музикознавчою, диригентсько-хоровою і музично-теоретичною інформацією, досить обізнаний з музичним, вокальним та диригентським тезаурусом і вміло все це для музичного аналізу і надання грамотної характеристики вокальних та хорових творів, але іноді не досить переконливо здійснює їх вербальну та художньо-виконавську інтерпретацію. Здобувач вищої освіти демонструє достатню компетентність в самостійній роботі з розучування і підготовки до сценічного виконання вокально-хоровий твір з репертуару учнів молодших класів загальноосвітніх навчальних закладів, здатність вільно координувати вокальну та інструментальну партії на презентації вокального твору. Опрацьовує музичні твори в повному обсязі, але з незначними помилками
Добре (74-81 С)	Здобувач вищої освіти демонструє недостатній рівень знань про особливості вокального та диригентсько-хорового виконавства; неглибоко, декілька поверхово володіє обсягом знань з галузі музикознавчої і музично-теоретичної літератури, іноді застосовує не досить відповідну інформацію з джерел при аналізі й характеристиці вокального твору, демонструє достатні навички аналізу й характеристики твору, але допускає неточності при створенні вербальної та виконавської інтерпретації; не завжди точно розуміє та використовує музичний, вокальний та диригентський тезаурус; не в повній мірі сформовані та відповідно до необхідного рівня проявляються вокально-хормейстерські вміння та навички; здобувач не завжди може продемонструвати у виконанні репертуару здатність виразно і достовірно стилістично втілювати художньо-образний зміст і сенс творів та на не досить достатньому рівні

	володіє вокальними та диригентсько-хоровими технічними навичками для , інколи, в деяких моментах виконавства проявляється невиразність сценічного відтворення художнього образу твору. Здобувач вищої освіти демонструє в самостійній роботі здатність без помилок розучити вокальний твір з репертуару учнів молодшого шкільного віку загальноосвітніх навчальних закладів, втім недостатньо виразно відтворює у диригентсько-хормейстерській техніці художній образ вокально-хорового твору.
Задовільно (64-73 D)	Здобувач вищої освіти достатньо невпевнено орієнтується в інформаційному просторі знань щодо змісту та особливостей вокального та диригентсько-хорового виконавства; неглибоко, поверхово володіє обсягом знань з галузі музикознавчої і музично-теоретичної літератури, помиляється при доборі необхідної інформації з джерел при аналізі й характеристиці вокально-хорових творів, з помилками використовує з музичний, вокальний та диригентський тезаурус; демонструє недостатні навички для аналізу й характеристики твору; середній рівень сформованості вокально-хормейстерських вмінь; присутня обмеженість професійно-змістовного мислення та навичок при створенні вербальної та виконавської інтерпретації творів. Здобувач вищої освіти демонструє обмежені можливості у втіленні художньо-образного змісту вокальних і хорових творів, невпевнене володіння вокально-та диригентсько-технічними навичками, певну емоційну одноманітність у сценічному виконавстві. Здобувач вищої освіти демонструє в самостійній роботі нездатність самостійно розучити й без помилок виконати твір з репертуару учнів початкової та основної школи, невпевнено координує вокальні та диригентсько-хормейстерські дії у виконанні.
Задовільно (60-63 E)	Здобувач вищої освіти володіє обмеженим обсягом знань із галузі вокального та диригентсько-хорового мистецтва і виконавства. Має поверхове уявлення про основні технічно-виконавські прийоми та відповідні вокально-

	хормейстерські вміння та навички; припускається значних помилок при відтворенні основних прийомів диригентської та вокальної техніки у виконавській презентації.; недостатньо обізнаний з музичним, вокальним та диригентським тезаурусом, допускає помилки при визначенні його понять, часто невміло використовує його; мало ознайомлений з музично- та вокально-теоретичною, музикознавчою та хорознавчою літературою та інформацією, у більшості випадків не здатний її застосовувати для аналізу творів, їх вербальної та виконавської інтерпретації; не спроможний до змістовно-аналітичного аналізу твору та відтворення його драматургії. Здобувач майже не розуміє виконавські завдання і невдало втілює художній зміст музичного твору у процесі вокального та диригентського показу; виконавсько-сценічна презентація позбавлена емоційності та артистизму. Здобувач вищої освіти демонструє в самостійній роботі нездатність розучити і виконати вокально-хоровий твір з репертуару учнів початкової та основної школи без суттєвої допомоги викладача не здатен визначити навчальні та хормейстерські завдання; не може адекватно відтворити у диригуванні художній образ твору.
Незадовільно (35-59 FX)	Здобувач вищої освіти демонструє повну відсутність знань із галузі вокального та диригентсько-хорового мистецтва і виконавства; не орієнтується у поняттях вокального та диригентсько-хормейстерського тезауруса; не володіє аналітично-інтерпретаційними навичками; у вирішенні завдань з самостійної інтерпретації і підготовки твору до виконання припускається грубих помилок; у нього відсутні вокально-хормейстерські вміння та навички. Здобувач не може самостійно підготувати та виконати твір з репертуару учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів, не може адекватно відтворити його у вокальній та диригентсько-хормейстерській діяльності; у всіх її видах потребує постійної допомоги викладача.

**Таблиця відповідності шкал оцінювання навчальних досягнень
здобувачів вищої освіти**

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для заліку
90 – 100	A	Зараховано
82-89	B	
74-81	C	
64-73	D	
60-72	E	
35-59	FX	Незараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	Незараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

6.РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

1. Бондар Є. М. Художньо-стильовий синтез як феномен сучасної хорової творчості: монографія Астропринт 2019. 328 с.
2. Зваричук Ж.Й. Методичні рекомендації щодо організації навчання, самостійної роботи та практичних модулів з дисципліни «Шкільний практикум ». Івано-Франківськ : ПНУ імені Василя Стефаника, 2018. 16 с.
3. Веселка: Навчальний посібник / уклад. А. Б. Хоменко, З. В. Хоменко, В. І. Коробка, Г. Г. Брюзгіна. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 163 с.
4. Горбенко С. С. Основи методики музичної освіти: особистісний дискурс. Навчальнометодичний посібник. Київ : Вид-во УДУ імені М. П. Драгоманова, 2024. 206 с.
5. Коломоець О. М. Стисле хорознавство : навч. посіб. для здобувачів освіти ВНЗ, що навчаються за спец. "Музичне мистецтво". Київ, 2019.
6. Костенко Л. Ю., Шумська Л. Ю. Методика викладання хорового

диригування : навч. посіб. 2-ге вид. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 145 с.

7. Стасько Г. Є. Методика викладання вокальних дисциплін: курс лекцій (І-ІУ курс). Київ, 2018. 159 с7. Хоменко А. Б., Хоменко З. В., Коробка В. І., Брюзгіна Г. Г. Веселка: навчальний посібник. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 163 с.

Допоміжна література

1. Іригіна С. О. Дидактичні основи інтерпретації сутності та структурно-змістовних аспектів музичної культури студентів-вокалістів. Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка. 2018. Випуск 170. С.68-72

2. Іригіна С. О. Методологічні основи формування музичної культури студентів у процесі навчання вокалу у педагогічному університеті. Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка. 2019. Випуск 176. С. 86-90.

3. Іригіна С. О. Сценічна культура студента-вокаліста як феномен фахової компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка. 2021. Випуск 197. С. 91-96.

4. Іригіна С., Лєсник О. Конвергентний підхід щодо сутності та змісту психологічної підготовки майбутніх диригентів – здобувачів вищої музично-педагогічної освіти. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 74. Том 1. С. 398-404.

5. Іригіна С., Лєсник О., Толстова Н. Хмаро-орієнтовані технології у вокально-хоровій підготовці здобувачів вищої освіти: інновації, переваги, недоліки. Наукові праці МАУП. Педагогічні науки. 2024. Вип. 2 (61). Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2024. С. 15-19.

6. Кулікова С. В., Шафарчук Т. Г., Десятникова Н. Л. Формування техніки співу на опорі у майбутніх педагогів-музикантів. Наукові записки : Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2022. №200 С. 87-92.

7. Кьон Н.Г., Тун Ліньге. Шляхи вдосконалення навичок співу в школярів молодших класів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій загальноосвітній школі. Запоріжжя : 2020. №72, Т.1. С. 120 – 124.

9. Лєсник О. С., Мамікіна О.А. Вокально-хорова підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва в контексті компетентнісного підходу. Інноваційна педагогіка. 2023. Вип. 58. Т. 2. С.55-59

10. Шафарчук Т. Г. Формування вокальних умінь майбутніх фахівців в галузі музичного мистецтва в процесі самостійної роботи. Наукові записки: Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : Центральноукраїнський

державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. 2023. №209 С. 329-334.

11. Шафарчук Т. Г. Формування навичок співу bel canto здобувачів мистецької освіти у процесі вокальної підготовки. Наукові записки : Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2024. №214 С. 361-365.

Інформаційні ресурси

1. Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт. URL : <http://www.mon.gov.ua>

2. Бібліотека національної музичної академії України <https://lib.knmau.com.ua/> 3. Бібліотека Одеської національної музичної академії <https://odma.edu.ua/biblioteka/> 4. Твори українських композиторів <https://library.pdpu.edu.ua/>

5. Класична музика в сучасній обробці <https://www.youtube.com/>

6. Сайт хорової капели «Дударик» <http://dudaryk.ua/>

7. <http://www.mon.gov.ua> – веб-сторінка Міністерства освіти і науки України.

8. <http://www.nbuv.gov.ua> – веб-сторінка бібліотеки ім. Вернадського.

9. <http://www.tnpu.edu.ua> – веб-сторінка Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка.

10. <http://bibliotoud.ru/> – сайт бібліотеки наукової і студентської інформації